

РОЗДІЛ IV

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК: 343.8

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-71-2-135-141>

Гранкіна Валентина Ігорівна,
здобувач

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пір)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9010-2777>

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено висвітленню гуманізації кримінально-виконавчої політики держави шляхом упровадження альтернативних форм та методів протидії злочинності. Наголошено на необхідності застосування покарання у вигляді позбавлення волі як крайнього заходу. Акцентовано увагу на актуальності та особливому значенні досліджень упровадження інституту пробації. Окреслено позитивні моменти діяльності пробації – забезпечення балансу між безпекою суспільства шляхом запобігання скоєнню кримінальних правопорушень під час відбування альтернативних позбавленню волі покарань і виправленням суб'єктів пробації шляхом визначення та усунення криміногенних факторів. Указано на проблеми, які виникають під час практичної діяльності уповноважених органів із питань пробації, що подекуди позбавлені певних механізмів реалізації покладених на них завдань.

Ключові слова: покарання; випробування; нагляд; альтернативні покарання; уповноважені органи з питань пробації.

Постановка проблеми. На сьогодні необхідність гуманізації кримінально-виконавчої політики держави є однією з найактуальніших обговорюваних тем під час дискусій щодо впровадження різноманітних форм та методів протидії злочинності. Потреба в реформуванні пенітенціарної системи відповідно до міжнародних зобов'язань, Концепції державної політики у сфері реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р) дала можливість удосконалювати діяльність установ, що виконують покарання, альтернативні позбавленню волі. Тому особливого значення та актуальності набувають дослідження впровадження інституту пробації відповідно до Закону України «Про пробацію».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запропонована тема є надзвичайно актуальною не тільки з огляду на обраний Україною зовнішньополітичний вектор розвитку, а й з урахуванням об'єктивної потреби вдосконалення діяльності як усієї кримінально-виконавчої системи України, так і інституту пробації. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися в працях таких учених, як К. А. Автухов, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, А. Х. Степанюк, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець.

Незважаючи на те що важливі аспекти цієї проблеми знайшли відображення в численних наукових працях, її окремі питання все ще залишаються поза увагою наукового загалу.

Метою статті є визначення переваг застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, стану впровадження та функціонування інституту пробації на сучасному етапі державотворення; виявлення проблем організації діяльності служби пробації та шляхів їхнього вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалий час у кримінальному праві концепція протидії злочинності зводилася до системи «злочин – покарання». Особа, яка скоїла злочин, повинна нести відповідальність перед суспільством. Зазвичай, до осіб, які визнані винними у вчиненні кримінальних правопорушень, застосовуються заходи кримінально-правового впливу у вигляді покарання. Однак, з огляду на характер кримінального правопорушення, призначене покарання має бути достатнім та відповідати досягненню мети покарання – виправленню особи, запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень.

В Україні є сталою думка, що призначене покарання досягає своєї мети лише за умови ізоляції особи від суспільства. Тобто лише за умови карального впливу та постійного контролю особа, що вчинила кримінальне правопорушення, здатна виправитися та перевиховатись. Однак кримінальне покарання – це найсуворіший захід, і в установах виконання покарань слід утримувати осіб, небезпечних для суспільства, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини [1, с. 5], оскільки покарання у вигляді позбавлення волі не лише лягає тягарем на бюджет держави, а й спричиняє розрив соціальних зав'язків засуджених, що породжує криміналізацію суспільства.

А. Х. Степанюк стверджує, що розуміння наукою кримінально-виконавчого права основних проблем виконання покарань буде сприяти підготовці, становленню і вдосконаленню кримінально-виконавчого законодавства [2, с. 30]. Досить слушно зазначає Т. А. Санайлов, погоджуючись із думкою С. Г. Келіної, що згодом змінюється не тільки коло діянь, які включаються в категорію злочинів, змінюються також методи кримінально-виховного впливу: розширюється перелік видів покарань за вчинення злочинів, розроблюються інші заходи, що не є покаранням, але які є правовими наслідками вчинення злочину [3, с. 163].

З огляду на це, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р «Про схвалення концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України» зазначається, що наявна система виконання кримінальних покарань є спадком Радянського Союзу, орієнтованим на створення поліцейсько-карного апарату нагляду та не відповідає принципам гуманізму, сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства в процесі виконання кримінальних покарань [4], а отже, потребує реформування. Саме тому гуманізація кримінально-виконавчої політики, коли покарання у вигляді позбавлення волі застосовується як крайній захід, є можливістю вдосконалювати діяльність установ, що виконують покарання, альтернативні позбавленню волі, та уникнути негативних наслідків як для конкретної особи, так і держави загалом.

Саме тому з моменту становлення України на шлях європейського розвитку пріоритетом держави в реалізації кримінально-виконавчої політики стало широке застосування альтернативних позбавленню волі видів покарань, покликаних насамперед гарантувати безпеку суспільства шляхом запобігання скоєнню засудженими повторних кримінальних правопорушень. Спираючись на майже двохсотрічний досвід країн Європи, де пробація є мультифункціональною системою, альтернативною тюремному ув'язненню, діяльність якої передбачає як правовий контроль під час виконання кримінального покарання, так і виправлення засудженого шляхом розвитку особистості, Україна пройшла багаторічний шлях вивчення як на доктринальному рівні, так і на рівні громадських обговорень питання доцільності впровадження інституту пробації.

Результатом такої діяльності, починаючи з 2002 року, стала реалізація Державним департаментом України з питань виконання покарань за дорученням Кабінету Міністрів України комплексу заходів щодо створення інституту пробації в Україні, ключовим моментом

у зазначеному процесі, на нашу думку, стало прийняття у 2015 році Закону України «Про пробацію» (далі – Закон).

У наведеному нормативно-правовому акті вперше на законодавчому рівні визначено поняття пробації як системи наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та згідно із законом до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [5].

Слід зазначити, що до прийняття Закону вказаний термін знайшов своє відображення в кримінально-правовій науці. Наприклад, І. Г. Богатирьов стверджував, що пробація є засобом покарання, який полягає в передачі особи, визнаної судом винною у вчиненні злочину, під нагляд спеціальної служби на строк та на умовах, визначених судом, порушення яких веде до позбавлення волі. Нагляд за засудженим та його ресоціалізація ґрунтуються на встановленні стосунків між офіцером пробації та засудженою особою, при цьому офіцер пробації не лише наглядає за її життям, процесом виправлення, але й активно впливає на цей процес [6, с. 25].

Своєю чергою О. І. Богатирьова розглядала поняття «пробація» двовекторно: 1) як різновид кримінальної відповідальності за скоєний злочин; 2) як службу, яка створюється для виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням та умовно-достроково звільнених, а також діяльність якої спрямована на вивчення особи правопорушника, складання його соціально-психологічної характеристики та пропозиції до суду щодо обрання реального виду покарання [7, с. 149]. Як бачимо, законодавчо закріплене визначення увібрало в себе думки та погляди провідних науковців стосовно розуміння поняття пробації.

Запроваджені нові види, завдання та пробаційні процедури були спрямовані передусім на гуманізацію наявного інституту виконання покарання, а також на полегшення та налагодження роботи правоохоронної та судової системи, координацію взаємодії уповноважених органів із питань пробації з установами виконання покарань, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями різних форм власності, волонтерами пробації в процесі призначення і виконання альтернативних позбавленню волі покарань.

Аналіз положень Закону дозволяє впевнитися в тому, що його головною ідеєю є створення повноцінної системи пробації, яка не лише покликана, а й практично забезпечує баланс між безпекою суспільства шляхом запобігання скоєнню кримінальних правопорушень під час відбування покарань та виправленням суб'єкта пробації шляхом визначення його криміногенних потреб із подальшим запровадженням заходів, які впливатимуть на їхню мінімізацію, а також моніторингом змін рівня ризику вчинення повторного кримінального правопорушення в період пробації.

Навряд чи сьогодні можна казати, що така система повністю побудована, а її механізми стовідсотково є ефективними, проте позитивні зміни від запроваджених пробійних механізмів свідчать про переваги їхнього існування. Як приклад можемо навести дані з інтерв'ю директора Державної установи «Центр пробації» Олега Янчука: «Із тих людей, які пройшли через пробацію, в період коли ми з ними працювали, спілкувались, контролювали, лише 2 % вчинили повторні злочини, тобто 98 людей зі 100 злочини не вчиняли». У зв'язку із цим, хотілося б зазначити, що серед осіб, які засуджувалися та перебували в місцях позбавлення волі, відсоток тих, хто вчиняв повторні злочини у 25 разів більший, ніж у засуджених до альтернативних позбавленню волі покарань [8].

Такі позитивні зрушення, на нашу думку, пов'язані, зокрема, зі зміною функцій працівників уповноважених органів із питань пробації, які не зводяться лише до контролю за засудженими під час виконання вироку суду, а зосереджені переважно на проведенні якісної соціально-виховної роботи та реалізації комплексу індивідуально-попереджувальних заходів у межах пробаційних процедур.

Проведення соціально-виховної роботи, відповідно до покладених завдань, є цілеспрямованою діяльністю персоналу органу пробації для досягнення мети виправлення засуджених.

Така діяльність передбачає:

- диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги;
- сприяння працевлаштуванню;
- залучення до навчання;
- участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності;
- проведення індивідуально-профілактичної роботи.

Вид допомоги та ступінь втручання визначається виключно індивідуально кожній особі на основі складеної оцінки ризиків учинення повторного кримінального правопорушення, у якій окреслюються криміногенні потреби засуджених, вплив факторів на ризик учинення повторного кримінального правопорушення та прослідковується зв'язок таких факторів із ризиком шкоди для суспільства. Виявлені криміногенні потреби, які само собою не є стовідсотковим доказом учинення правопорушень у майбутньому, та способи їхнього усунення знаходять своє відображення в індивідуальному плані роботи із засудженим. Саме чітке, вимірюване в часі та поступове виконання пунктів плану призводить як до усунення криміногенних потреб, так і до декриміналізації засуджених.

Маємо підкреслити, що соціально-виховна робота досягає очікуваних результатів лише в симбіозі з наглядовими заходами, що здійснюються органом пробації за місцем проживання, роботи та навчання засуджених із метою дотримання обов'язків, визначених законом та покладених них судом. Саме цей комплекс індивідуальної роботи є невід'ємною складовою наглядової пробації.

Поняття наглядової пробації та суб'єкти, відносно яких вона застосовується, законодавчо закріплені та визначені досить вичерпно. Саме наглядовою пробацією є здійснення наглядових та соціально-виховних заходів стосовно засуджених до покарань у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт та виправних робіт; осіб, яким покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у вигляді громадських робіт або виправних робіт; осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів.

Крім цього, саме в межах наглядової пробації відбувається реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Пробаційні програми направлені на зміну прокримінального мислення, подолання агресивної поведінки, попередження вживання психоактивних речовин та формування життєвих навичок шляхом змін дисфункційних переконань, думок та моделі поведінки засуджених. Успішне проходження пробаційних програм, на наш погляд, забезпечує позитивні зміни в особистості та поведінці засуджених; збільшує шанси його успішного виправлення, збереження корисних соціальних зв'язків (створення повноцінної сім'ї) і місця роботи.

Водночас працівники органів пробації у своїй практичній діяльності позбавлені значущих ефективних механізмів реалізації покладених на них завдань, наприклад, вони не мають доступу до баз даних правоохоронних органів (Міністерства внутрішніх справ, Державної прикордонної служби України) для реалізації заходів, спрямованих на невідкладне реагування на скоєння суб'єктами пробації правопорушень.

Крім цього, існують певні організаційно-правові проблеми в питаннях взаємодії працівників органів пробації із суб'єктами, які повинні бути дотичні до реалізації пробаційних механізмів. Так, ми вважаємо, що працівники органів пробації повинні тісно взаємодіяти з територіальними органами поліції в питаннях реалізації наглядових та соціально-виховних заходів, передусім дільничними офіцерами поліції, на території обслуговування яких мешкають особи, засуджені до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Проте, на жаль, наразі механізми їхньої взаємодії нормативно не визначені, оскільки ч. 4 ст. 76 ККУ [9] передбачено здійснення нагляду за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, лише уповноваженим органом із питань пробації за місцем проживання, роботи або навчання засудженого, а щодо засуджених військовослужбовців – командирами

військових частин. До того ж Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, яка покладала обов'язок із проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженої особи на органи внутрішніх справ (нині Національна поліція України. – *Прим. авт.*), утратила свою чинність, а в положеннях Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [10], серед повноважень територіальних органів Національної поліції України не передбачено функцій із реалізації спільних наглядових та соціально-виховних заходів з уповноваженими органами пробації, що на практиці спричинює правозастосовний вакуум. Поза сумнівом, відсутність нормативно закріпленого напрямку діяльності із проведення індивідуально-профілактичної роботи з боку дільничних офіцерів поліції щодо суб'єктів пробації та їхньої взаємодії з уповноваженими органами пробації є одним із чинників, що призводить до збільшення кількості осіб, які ухиляються від постановки на облік та відбування покарань, альтернативних позбавленню волі.

Висновки. Ратифікація Україною міжнародних нормативно-правових актів у межах євроінтеграції сприяла розвитку кримінально-виконавчої політики в напрямі гуманізації, що призвело до впровадження в державі інституту пробації. З метою підвищення ефективності механізму взаємодії працівників уповноважених органів пробації з органами державної влади, які мають бути дотичними до виправлення суб'єктів пробації, пропонуємо надати уповноваженим органам із питань пробації доступ до баз даних правоохоронних органів (Міністерства внутрішніх справ, Державної прикордонної служби України). Відкритий доступ до такої інформації надасть можливість негайно реагувати на скоєння суб'єктами пробації правопорушень та, відповідно, невідкладно змінювати ступінь та інтенсивність заходів соціально-виховного впливу щодо них.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавче право : навчальний посібник; за ред. Т. А. Денисової. 2-ге вид., зм. і доп. Київ : Істина, 2010. 480 с.
2. Степанюк А. Ф. Сущность исполнения наказания : монография. Харьков : Фолио, 1999. 256 с.
3. Санайлов Т. А. Иные меры уголовно-правового характера: характер принуждения. *Исторические, философские, политические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики.* Тамбов : Грамота, 2015. С. 163–166.
4. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 13.04.2020).
5. Про пробацію : Закон України від 05 лютого 2015 року № 160-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 13.04.2020).
6. Богатирьов І. Г. Пробація – як альтернатива позбавленню волі в Україні : наукове видання. Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2010. 76 с.
7. Богатирьова О. І. Стан та проблеми наукового дослідження у сфері пробації. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2013. № 10. С. 146–152.
8. Янчук О. Б. Коментар директора Державної установи «Центр пробації». *Громадське радіо* : веб-сайт. URL : <https://soundcloud.com/hromadske-radio/72bhcluub4pa?fbclid=IwAR1uPdPv2R3ow6Pn7WbyFFyX3A6UeTE0JraXJn138yz12oIhgfXnMbYx8GM> (дата звернення: 15.04.2020).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 07 вересня 2016 року № 1492-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19> (дата звернення: 15.04.2020).
10. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 29 січня 2019 року № 272\5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19> (дата звернення: 15.04.2020).

References

1. Kryminalno-vykonavche pravo : navchalnyi posibnyk; za red. T. A. Denysovoi [Criminal executive law]. 2-he vyd., zm. i dop. Kyiv : Istyna, 2010. 480 s. [in Ukrainian].
2. Stepaniuk, A. F. (1999). Sushchnost yspolnenyia nakazanyia : monohrafiya [The essence of execution of punishment : a monograph]. Kharkov : Folyo. 256 s. [in Russian].
3. Sanajlov, T. A. (2015). Inye mery ugovovno-pravovogo haraktera: harakter prinuzhdeniya. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki [Other measures of a criminal law nature: the nature of coercion]. Tambov : Gramota. S. 163–166 [in Russian].
4. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia (rozvytku) penitentsiarnoi systemy : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 veresnia 2017 roku № 654-r [About approval of the Concept of reforming (development) of penitentiary system]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (data zvernennia: 13.04.2020) [in Ukrainian].
5. Pro probatsiiu : Zakon Ukrainy vid 05 liutoho 2015 roku [On probation : Law of Ukraine]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (data zvernennia: 13.04.2020) [in Ukrainian].
6. Bohatyrov, I. H. (2015). Probatsiia – yak alternatyva pozbavlenniu voli v Ukraini : naukove vydannia [Probation as an alternative to imprisonment in Ukraine : a scientific publication]. Khmelnytskyi : KhmTsNTEI. 76 s. [in Ukrainian].
7. Bohatyrova, O. I. (2013). Stan ta problemy naukovoho doslidzhennia u sferi probatsii. Biuletyn Ministerstva yustytsii Ukrainy [Status and problems of scientific research in the field of probation]. № 10. S. 146–152 [in Ukrainian].
8. Ianchuk, O. B. Komentar dyrektora Derzhavnoi ustanovy «Tsentri probatsii» [Comment of the director of the State Institution "Probation Center"]. Hromadske radio : veb-sait. URL : <https://soundcloud.com/hromadske-radio/72bhcluub4pa?fbclid=IwAR1uPdPv2R3ow6Pn7WbyFFyX3A6UeTE0JraXJn138yz12oIhgfXnMbYx8GM> (data zvernennia: 15.04.2020) [in Ukrainian].
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia vykonannia kryminalnykh pokaran ta realizatsii prav zasudzhenykh : Zakon Ukrainy vid 07 veresnia 2016 roku [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Enforcement of Criminal Punishments and Realization of the Rights of Convicts : Law of Ukraine]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19> (data zvernennia: 15.04.2020) [in Ukrainian].
10. Pro zavterdzhennia Poriadku zdiisnennia nahliadu ta provedennia sotsialno-vykhovnoi roboty iz zasudzhenyimi do pokaran, ne poviazanykh z pozbavlenniam voli : nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 29 sichnia 2019 roku [On approval of the Procedure for supervision and social and educational work with convicts sentenced to non-custodial sentences : Order of the Ministry of Justice of Ukraine]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19> (data zvernennia: 15.04.2020) [in Ukrainian].

Hrankina Valentyna,

Aspirant

(Donetsk Law Institute of the MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9010-2777>

ABOUT IMPLEMENTATION OF THE PROBATION INSTITUTE IN UKRAINE

The article is devoted to elucidate the humanization of the penitentiary policy of state through the introduction of various alternative forms and methods of combating crime. Emphasis is placed on the need to apply imprisonment as a last resort, which gives an opportunity to improve the activities of institutions that perform punishments alternative to imprisonment. This reduces the negative consequences for the individual and the state as a whole. It is emphasised that the reform of the penitentiary system in accordance with international obligations and the Concept of state policy in the field of reform (development) of the penitentiary system of Ukraine, has made it possible to improve the activities of penitentiary institutions. Attention is paid to the relevance and special importance of research on the creation and implementation of the institution of probation, based on the experience of

the European and international partners' probation models. An obvious phenomenon in the process of reformatory activity was the creation of the institution of probation by adopting the Law of Ukraine "About Probation" in 2015. New types, tasks and probation procedures have been introduced and are aimed at humanising the existing penitentiary institution. They facilitate and improve the cooperation of law enforcement and the judiciary authorities. Coordinate the interaction of the authorized probation agencies with penitentiary institutions, local governments and probation volunteers in the process of performing punishments alternative to imprisonment. The article notes that a positive aspect of the probation agencies' activity was to ensure a balance between public safety by preventing criminal offenses while serving alternative sentences and correcting probation individuals by identifying and eliminating criminogenic factors. The paper pays attention to the problems that arise during the practical activities of the authorized probation agencies, which are sometimes deprived of certain mechanisms for implementing their tasks.

Key words: *punishment; probation; supervision; alternative punishment; authorised probation authorities.*

Надійшла до редколегії 22.05.2020